Bernice Glatzer Rosenthal (szerk.)
AZ OKKULT AZ OROSZ ÉS A SZOVJET KULTÚRÁBAN
464 oldal (Budapest, 2004, Európa Könyvkiadó)

1991-ben a New York-i Fordham Egyetemen hasonló címmel konferenciát szerveztek számos nyugati oroszságkutató (russzista) közreműködésével. A jelen kötet az ottani előadások nyomán született 1997-ben, s nemzetközileg ismert. A magyar kiadás az angol eredeti körülbelül kétharmadát közli, a szerkesztői bevezetéssel együtt összesen tizenegy tanulmányt. Olyan érdekes témák jönnek szóba, mint a kabbala oroszországi hatása (Kornblatt), a sátánizmus – pontosabban ördögi témák – iránti „művészeti" vonzódás (Groberg), a teozófia, a szabadkőművesség és az antropozófia (Carlson, Maydell) orosz–szovjet jelenléte. Az ember várná, hogy ilyen átfogó tematika és ennyi oldal elolvasása után megtud valamit a kommunizmus nem nyilvánvaló eredeteiről, ez azonban nagyon kevéssé következik be. Fontos dolgokat olvashatunk a „szavak mágiájának" szerepéről a szocialista realizmusban (Gutkin), árnyalódhat a véleményünk egy állítólagosan fő okkultista-kozmista inspirátor, Fjodorov kapcsán (Young, Hagemeister), sőt, néhány oldalon elszórtan kimondottan politikai vonatkozásokat is találunk (Gutkin, Stephens, Rosenthal), az összeállítás mégis nagyon kevéssé tárja fel a kommunista politikai gyakorlat és központi ideológia rejtett gyökereit. Erre a kutatásra tulajdonképpen a kötet egyetlen szerzője sem vállalkozik, és minden túlságosan tág, vagy éppen kis csoportokat érintő kulturális szinten marad. (Hasonló vizsgálódást egyébként Nicola Fumagalli már végzett *Cultura politica e cultura esoterica nella sinistra russa. 1880–1917* [Politikai kultúra és ezoterikus kultúra az orosz baloldalon 1880 és 1917 között] című könyvében.) Pedig a kommunizmus okkult háttere és eredete több szempontból fontos, és minden fennálló kérdés ellenére tény.

Nézzük, mit is jelent ez az „okkult eredet"? Két, részben eltérő jelentést kell tételeznünk. Az első esetben az okkult kifejezés szó szerint, egyszerűen rejtettként, nem nyilvánvalóként értelmezendő. Minden államfőnek és állami vezetőnek – a leginkább diktatórikusaknak és kegyetleneknek is – van valamiféle világképe. A természeti-fizikai vonatkozásokon kívül, ha csökevényes formákban is, de vannak elgondolásai a halálról, a túlvilági élet lehetőségeiről. Ezek többnyire nem körvonalazhatók egzakt módon, politikafilozófiai szakművek vagy filozófiatörténeti kézikönyvek világnézetdefiníciói alapján, ám a nehéz leírhatóság ellenére meghatározhatják korszakok, világrészek és országok sorsának alakulását. A befolyásos politikusok és állami vezetők halálra és halhatatlanságra vonatkozó gondolatai – bármilyen amorfok legyenek, és bármiben higgyenek –, a saját benső érintettségük okán meghatározók lehetnek azokra nézve, akiknek a vezetői. Áttételeken keresztül több állami rendelkezésbe, társadalmi és politikai történésbe épülhetnek. Politikai és történettudományi tekintetben ez az okkult minden mást előző tartománya. Itt az okkult tehát a szó etimológiai értelmében rejtettet, nem nyilvánvalót jelent. Olyasmit, ami a politikai gyakorlat, a tömegek és a korszak vonatkozásában titkos, de nem annyira, hogy ne lenne – legalább részben – racionálisan megismerhető. Ez után következik a második jelentés, amely kimondottan az okkultizmussal kapcsolatos: egy kifejezett eszmei-világnézeti irányulással.

A szerkesztőasszony és a kötet szerzői láthatóan nincsenek tudatában e kettős értelemnek, ahogyan az utóbbi téma iránt érdeklődők többsége sem. A nominális egyezés mellett azért tartozik reálisan össze a két jelentés, mert a világ nem nyilvánvaló összefüggései iránt érdek-

lődő politikusok és ideológusok általában nem, vagy nem csak saját kútfőből merítik a halálra, halhatatlanságra, rejtett törvényszerűségekre stb. vonatkozó nézeteiket. Nagyjából mindenki eszmetörténeti irányzatok hatása alatt áll, így a történelem korszakait meghatározó politikai vezetők is, amelyeknek konkrét képviselői sok esetben kihasználják, mozgatják az utóbbiakat. E pontokon kapcsolódik össze az „okkult eredet" két értelme. Tetszik vagy nem, a világnézeti befolyások körében ott állnak a kimondottan okkultista irányzatok, annál inkább, mivel a modern politikusok nem szellemi önállóságukról, színvonalukról vagy műveltségükről híresek.

De mi a kimondott okkultizmus jelentése? Az igazság az – és erre a jelen könyv is bizonyíték –, hogy az okkultizmus ritkán pontosan és jól meghatározott. Számos kutató „laikus" e tekintetben, lényegében dilettáns kívülálló az okkultizmus sokféle témáját illetően, amely túlságosan szerteágazó és sokrétű, sőt ellentétes jelenségeket felölelő fogalom. A kötet okkultizmus definíciójához Hermész Triszmegisztosz ugyanúgy hozzátartozik, mint Blavatsky vagy Steiner. Például Agrippa, Paracelsus, Böhme, Robert Fludd, Swedenborg ugyanabba a kategóriába esnek, mint Fjodorov, a materialisztikus Bogdanov, vagy az űrkutató Ciolkovszkij. A keresztény *„istenépítők"*, így Szolovjov és Bergyajev, is egy vonulatba soroltatnak okkultista koncepciók materialista értelmezőivel. Sajnos ki kell mondani, hogy a szerzők specializálódása és a sok információ ellenére (vagy éppen ezért) az okkult és az okkultizmus e könyvből kiolvasható felfogása és alkalmi meghatározásai nem pontosak, nem képviselnek kellően tudományos módszert. Könnyen megtörténhet, hogy amit egy-két tanulmány *„az okkultizmusnak"* vél, egyáltalán nem létezett, vagy legalábbis nem olyan egyöntetűségben, mint amit a kifejezés sugall, és amit az ilyen irányban érdeklődő bolsevikok többsége – ráadásul – alulmúlt. Köztudott például, hogy Istennek szintén vannak rejtett, nem nyilvánvaló útjai. Az ezek iránti érdeklődés okkultizmus volna? Ugyanígy Aquinói Szent Tamás érdeklődése (és elutasítása) a mágia *különböző* formái iránt? Hagyományos vallási kategóriákba sorolható szerzőket, jelenségeket és világképeket éppúgy okkultnak vagy ezoterikusnak bélyegeznek, mint a modern „ezoterizmus" tényleges őrületeit, egyéni önkényeit és szellemi paródiáit. Ha sok tudóson múlna, a spiritualitást, a szellemi törekvést mint olyat mindenki obskúrusként, „okkultként" gyanúsítaná, teljesen kizárva például a tradicionális ezotériát és misztériumokat, vagyis mindazt, ami *nem* irracionális, de ésszel nem felfogható volt az emberi történelem során.

A bolsevizmus és a kommunista szocializmus egyik ismérve éppen az, hogy megmásította a rejtett dolgok vallási és hagyományhű kereséseit. Szinte minden ilyesmit szó szerint és materiálisan értelmezett. A befolyásos kommunisták ilyetén érdeklődése – inspirátoraik hasonló tendenciáiból következően – *áls*pirituális volt, és *parodisztikus* értelemben ezoterikus. Döntő, hogy mindez a ráció erejével, racionális eszközökkel is vizsgálható és kimutatható, így a történelemtudományt is érinti. Magyarországon fontos volna tudnunk, hogy például a gyermek-

korunkból ismert politikai szlogen, a *„Lenin élt, Lenin él, Lenin élni fog”* háromidejűsége miből fakadt? Hogy az eddig ismert értelmezésnél sokkal pontosabban honnan jött? Valóban csak egy racionalista ideológiai formula lett volna az evolucionista politikai bizakodás jegyében? Éppígy Lenin mauzóleuma? Avagy egy groteszk és karikaturisztikus, kiforgatott halhatatlanság iránti, kimondottan okkultista befolyás visszhangja?

Magától értetődő, hogy a történelemtudomány feladata a fent említett első jelentésre korlátozódik. Azonban – ha megérti a dolgok súlyát – az eredetek feltárásához eszmetörténettel és spiritualitással is foglalkoznia kell. Mint említettük, ilyen jellegű kutatásokat a jelen kötet csupán általános kulturális és szubkulturális tekintetben folytat. Nem marasztalható el ezért, hiszen ezt ígéri a címében. Mégis joggal lehet hiányérzete azoknak, akik a bolsevizmus-kommunizmus politikai gyakorlatának konkrét háttereire kíváncsiak. A politikai vezetők tényleges (okkultizmus vagy más általi) világnézeti befolyásoltságának kutatása természetesen hipotézisek felvetését is megkívánja: hogy megvizsgáljuk, majd pedig elfogadjuk, vagy ténylegesen kizárhassuk azokat. Nem megkerülhető hát az úgynevezett összeesküvés-elméletek kritikai értékelése a zsigeri vagy kényelmes elutasítás helyett. Máskülönben a rejtett eredetek feltárása, legalább hozzávetőleges pontossággal, körvonalazással, nem igazán történhet meg, és ez a történettudományi szempontból is vállalható feladat a mulasztás körébe kerülne. Talán éppen a téma összeesküvés-elméletekkel való érintkezése folytán nem vállalkozott egyetlen szerző – közelítő hipotézisek felvetésének szintjén sem – a központi, ám a fél világra kisugárzó kommunista vezetés okkult befolyásoltságának vázlatára. Sőt, Alekszandr Dugin – a téma egyik legjobb ismerője – egyenesen *„szélsőjobboldalinak”*, összeesküvés-mániásnak lett kikiáltva (Hagemeister, Rosenthal). Mindenki meggyőződhet arról, hogy ez igaz-e, amennyiben elolvassa nemrég magyar nyelven is megjelent *A negyedik politikai eszme* (Debrecen, 2017, Kvintesszencia Kiadó) című könyvét. Dugin valójában nem összeesküvéselmélet-hívő. Jól látja az összeesküvés-elméletek eltérő teoretikus értékét, módszertani érvényüket és több-kevesebb történelmi valószínűségüket. *Konszpirologija* című műve (1993) összeesküvéselmélet-tanként felfogható: az összeesküvés-elméletekre vonatkozó módszeres és kritikai vizsgálódásként. Akárhogy is, az ezekkel kapcsolatos tudósi és kiadói bizalmatlanság miatt nem sok esély van arra, hogy Magyarországon nagyobb kiadók megjelentessék a jelen téma olyan nemzetközi alapművét, mint Jüri Lina *Under the Sign of the Scorpion. The Rise and Fall of the Soviet Empire* (A Skorpió jegyében. A szovjet birodalom felemelkedése és bukása) című könyve. Az óvatosság nem árt, de megalkuvónak azért nem kellene lenni, hogy a téma számos nyilvánvaló aspektusáról és tényéről hallgassunk.

H. R.

Lányi András
OIDIPUSZ, AVAGY
A TERMÉSZETES EMBER
151 oldal (H. n. 2015, Liget Műhely Alapítvány)

„Szerintem az ökológiai világnézet etikai alátámasztásához nem természetes erkölcsökre volna szükség, hanem az ember léthelyzetének és felelősségének újragondolására.” (11. o.) Erre törekszik tehát a szerző, részben az Oidipusz-mítosz sajátos értelmezésével, részben az emberközpontú etika újragondolásával.

Lányi András az a szerző Magyarországon, akire az ökológia iránt érdeklődő olvasónak